

אוניברסיטת בר-אילן
בית הספר לחינוך

**מודל הפיוס מבוסס הצרכים: התנהלות מורים במצבי
קונפליקט עם תלמידים, במסגרת התנסות סימולטיבית**

נועם ורטהימר

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית הספר
לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

"מודל הפיוס מבוסס הצרכים" (need-based model of reconciliation) מבוסס על ההנחה שישנם צרכים רגשיים לאדם המניעים אותו לאופנים מסוימים של התנהלות בשעה של קונפליקט (Shnabel & Nadler, 2008; Siman-Tov Nachlieli, Shnabel & Nadler, 2013). מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הצרכים הרגשיים של מורים, וכיצד הם באים לביטוי בעת סימולציה המדמה קונפליקט עם תלמידים.

על-פי "מודל הפיוס מבוסס הצרכים" כלל התכונות האנושיות מסתכמות בשני ממדי-על: חברתיות (communion) הכוללת תכונות הנוגעות ליחסים חברתיים כמו חום, ידידות או הגינות, ויכולת (agency), הכוללת תכונות המבטאות יעילות ויכולת להוציא לפועל, כמו אמביציה ואסרטיביות (Abele, Cuddy, Judd, & Yzerbyt, 2008). יש שטענו כי את ממד החברתיות יש לחלק לשניים: תכונות הקשורות ליחסי חברות וידידות, ותכונות הקשורות למוסריות ולהגינות (Leach, Ellemers, & Barreto, 2007). על פי טענה זו הועמדו שלושה ממדי-על: חברתיות (communion), מוסריות (morality) ויכולת (agency).

במסגרת מודל הפיוס מבוסס הצרכים נטען כי כאשר אחד הממדים נפגע בעת קונפליקט, המעורבים חשים צורך לשקם אותו והם פועלים כדי למלא את הצורך. כך אדם שחש במהלך קונפליקט כי היכולת שלו נפגעה, יפעל כדי להשיב לעצמו את תחושת היכולת. מעבר לכך, חוקרים מצאו כי כאשר גם היכולת וגם החברתיות נפגעו בעת קונפליקט, המעורבים מעדיפים את שיקום היכולת, גם אם הדבר בא על חשבון החברתיות (Siman-Tov Nachlieli, Shnabel & Nadler, 2013).

העבודה הנוכחית מהווה סיכום של שני מחקרים. מטרת המחקר הראשון (מחקר 1) הייתה לבחון את מדרג הצרכים הרגשיים של מורים כפי שבאים לביטוי בעבודה עם התלמידים, ועל פי החלוקה לשלושה ממדים: יכולת, מוסריות וחברתיות. נוסף על בחינת המדרג נערכה השוואה בין מורים ותיקים למורים מתחילים וכן בין מורים למקצועות הומניים למורים למקצועות ראליים. השערת המחקר הייתה כי ממד היכולת ימצא כנצרך ביותר, ובדומה לממצאי מחקרים בקרב האוכלוסייה הכללית (Siman-Tov Nachlieli, Shnabel & Nadler, 2013). זאת משום שממד זה קשור יותר מהאחרים לתחושת מיטביות (Buchanan & Bardi, 2014) ולהערכה עצמית (Wojciszke & Bialobrzaska, 2014).

כאמור, במטרות המחקר הייתה התייחסות גם לקבוצות שונות של מורים על פי ותק ותחום הוראה. למורים חדשים (משנה אחת ועד חמש שנים) יש תחושת מסוגלות עצמית נמוכה

משל מורים ותיקים (Tschannen-Moran & Hoy, 2007), והם חווים חוויה של הישרדות (לרון ושקדי, 2006). עקב כך השערת המחקר הייתה כי מורים חדשים יביעו יותר מוותיקים צורך ביכולת, ומורים ותיקים יביעו יותר מחדשים צורך בחברתיות ובמוסריות. בנוסף, שוער שמורים למקצועות הומניים, מתוקף ראייתם את מקצוע ההוראה כגמיש (Rich & Almozlino, 1999) וכנוגע יותר לאישיות התלמיד (אילוז, תשס"ד), יביעו יותר מהמורים למקצועות ריאליים צורך בחברתיות.

במחקר 1 השתתפו 196 מורים, 87 מהם מורים חדשים ו-109 מהם מורים ותיקים. 106 מהמורים הם מורים למקצועות הומניים, ו-90 מהם מורים למקצועות ריאליים. המשתתפים ענו על שאלוני דיווח עצמי שבהם התבקשו לסמן את החשיבות שיש בעיניהם לשלושת הצרכים: מוסריות, חברתיות ויכולת, במהלך עבודתם עם התלמידים.

ממצאי המחקר עלה כי נדחתה ההשערה שתהיה עדיפות לממד היכולת, ונמצא שהצורך במוסריות הוא הגדול ביותר, אחריו הצורך ביכולת ואחריו הצורך בחברתיות. כמו כן, ההפרדה שנעשתה בדירוג הממדים בין המוסריות והחברתיות, כאשר היכולת בתווך, חיזקה את הטענה שיש צדק בהתייחסות מחקרית נפרדת למוסריות ולחברתיות. באשר לקבוצות המורים, ההשערה כי המורים הוותיקים יביעו יותר צורך בחברתיות ובמוסריות התקבלה, אך ההשערה שמורים חדשים יביעו יותר צורך ביכולת נדחתה. המורים הוותיקים הביעו צורך גדול יותר ביכולת, ובהסתמך על מחקר אחר (Chen et al., 2015) הוסבר כי חוויית היכולת החיובית של מורים ותיקים עודדה והגדילה את הצורך בחוויית נוספות של יכולת. באשר לתחום ההוראה, נדחתה ההשערה כי יש הבדל בין המורים למקצועות הומניים ולמקצועות ריאליים. התברר כי כל המורים מדרגים את הצורך במוסריות כחשוב ביותר.

מטרת מחקר 2 הייתה לבחון את התנהגות המורים בפועל ולבחון האם הצרכים של המורים כפי שדווחו בשאלונים, יבוטאו בהתאמה בהתנהגותם. זאת באמצעות בחינת התנהגותם בעת קונפליקט בהתנסות סימולטיבית. לשם כך נצפו סימולציות שבהן השתתפו 15 מורים מתנסים, שישה מהם מורים חדשים ותשעה ותיקים. עשרה מהמורים הם מורים למקצועות הומניים וחמישה למקצועות ריאליים. במהלך הצפייה בסימולציות נבדקו מספר הביטויים של כל אחד משלושת הממדים (ביטויי חברתיות כגון מחמאות, ביטויי יכולת כגון איום בעונש או ביטויי מוסריות כגון הבהרת כללי התנהגות כלפי חברים).

ממצאי מחקר 2 עלה שאין התאמה בין דיווחי המורים (במחקר 1) ובין ההתנהגות בפועל, כאשר מורים העדיפו בעת קונפליקט עם תלמידים להשקיע את מירב המשאבים בחיזוק

היכולת. דהיינו, בעוד ממצאי מחקר 1 הצביעו על ממד המוסריות כחשוב ביותר למורים, הרי שבמחקר 2 נמצא כי בעת קונפליקט הם מביאים לידי ביטוי רב יותר את הצורך ביכולת. בהתבסס על תיאוריות מתחום השיפוט המוסרי (Bandura, 2002; Blasi, 1980), הוצע כי ההבדלים בין ממצאי מחקר 1 למחקר 2 נובעים מכך שבעוד במבחינה רעיונית מורים מביעים העדפה למוסריות, בעת קונפליקט הם מעדיפים לשקם קודם לכל את תחושת היכולת, שהיא ככל הנראה אקוטית יותר. נראה היה ליישב את הפער בין התפיסות ובין הפעולה בעזרת הבנת תפיסת המורים את זהותם המקצועית כפרופסיה הדורשת מקצוענות והישגים נמדדים (הופמן ונידרלנד, תש"ע). בעיני המורים המקצוענות הלימודית וניהול הכיתה מצופים מהם על ידי מערכת החינוך, ועל כן הדאגה לשיקום ממד היכולת הופכת להיות מעשה מוצדק.

על הדרך הזו הוסברו גם הבדלים נוספים בין מחקר 1 למחקר 2. במחקר 2 לא נמצא הבדל בין מורים חדשים לוותיקים, ועלה כי למרות שמורים וותיקים דיווחו במחקר 1 על יותר צורך במוסריות, בפועל הם הגנו על ממד היכולת כמורים החדשים. בנוסף, מורים למקצועות ריאליים הביעו יותר צורך ביכולת מהמורים למקצועות ההומניים. למרות שדיווחי המורים למקצועות ריאליים היו שווים למורי המקצועות ההומניים, התנהלותם בפועל הייתה נתינת דגש יותר מאחרים על המקצוענות וההישגיות הלימודית, בהתאם לזהות המקצועית המיוחדת להם. בסיום הועלו מגבלות המחקר והצעות להמשך. המסקנה העיקרית הייתה שחיזוק ממד היכולת בקרב המורים עשוי להפנות את ההתנהלות בפועל, בעת קונפליקט, לכיוון המדגיש יותר מוסריות וחברתיות. מתוך כך הועלו הצעות למחקר המשך, שבו ייבחנו דרכים לחיזוק היכולת של המורים ולשינוי התנהלותם בעת קונפליקט.